

Т.М.Боні

**НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ІНСТИТУТУ;
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ Й ПРОБЛЕМАТИКА
(1992 – 2001 рр.)**

Науково-дослідна робота Інституту карпатознавства Ужгородського національного університету, спрямована на комплексне дослідження історії, археології, етнографії, фольклористики, мовознавства, літературознавства, історії мистецтва Закарпаття в його взаємозв'язках з Карпатським регіоном в цілому, вивчення етнополітичних, етносоціальних процесів на Закарпатті і Карпатському регіоні в їх історичному розвитку; займається розробкою пристаттєвих рекомендацій з питань центральноєвропейського регіонального економічного і культурного співробітництва, дослідження історії української діаспори в країнах Європи та Америки, концентрація архівних та інших матеріалів з питань карпатознавства; розробка краєзнавчих посібників для освітньої мережі Закарпаття; випуск наукового збірника «Carpatica-Karpatika».¹

Незважаючи на важку економічну ситуацію в Україні, коли наукові установи фінансуються в дуже обмежених рамках, випуски науковими співробітниками зроблено чимало. НДІ систематично видає «Наукові записки інституту карпатознавства». Уже побачили світ десять випусків «Carpatica-Karpatika», що стали одним з джерел ознайомлення широких громадських кіл з новітніми дослідженнями найрізноманітніших сторін історії і культури населення регіону. На початку роботи інституту вийшов перший випуск цього видання під назвою «Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття». У статтях збірника порушуються малодосліджені проблеми історії та культури споконвічної слов'янської землі – Закарпаття з найдавніших часів до 30-х років ХХ століття.

Для їх написання було задучено багато маловідомих опублікованих матеріалів та архівних джерел, значна частина яких вводиться в науковий обіг вперше. Авторі прагнули по-новому підійти до оцінки цілого ряду питань історичного минулого Закарпаття (відповідальні за перший випуск проф. Г.В.Павленко, проф. О.С.Мазурок).²

Наступним став другий випуск, який з'явився в 1993 р., що як і перший, був під керівництвом проф. Г.В.Павленка та проф. О.С.Мазурка. В збірнику піднімаються питання історії, історіографії та

культури країн Центральної та Південно-Східної Європи, але на відміну від попереднього, перший розділ цього видання не відповідає напрямку «Carpatica-Karpatika» і несе в собі багато різнопланової інформації з історії та історіографії Центральної Європи, яка не стосується карпатського регіону. Щодо другого розділу, то він повністю присвячений історіографії, історії й культурі країн Південно-Східної Європи, що мали прямий вплив на розвиток Закарпаття.³

В 1995 році виходить третій збірник «Carpatica-Karpatika» (До 50-річчя Ужгородського державного університету). Як і два попередні випуски 1992 і 1993 рр.), він присвячений актуальним питанням історичного і культурного розвитку Закарпаття від найдавніших часів до наших днів. Цей випуск служить скромним внеском інституту карпатознавства до знаменної дати в житті Ужгородського державного університету – його 50-річчю. Авторами широко висвітлюється питання з історії, археології, джерелознавства (відповідальний за випуск проф. Г.В.Павленко).⁴

В четвертому випуску 1995 року «Carpatica-Karpatika» під назвою «Німці на Закарпатті (X–XX ст.)» автори приділили увагу історичній та сучасній долі німецької меншини на Закарпатті. Даній проблемі уже було присвячено чимало уваги мовниками, до яких згодом прилучилися історики та соціологи УжДУ. Таким чином, редколегія збірника поставила перед собою мету різносторонньо та комплексно висвітлити питання впливу німецької меншини на суспільний, господарський та культурний розвиток Закарпаття.⁵

Особливої уваги заслуговують п'ятий і шостий збірники – це «Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів» (відповідальні за видання проф. Е.А.Балагурі та д.ін. В.Г.Котиторозько), що вийшов в 1998 році. Тут порушуються актуальні питання археології, ірхсометалургії та історії стародавнього населення Верхнього Потисся і сусідніх регіонів Східних Карпат. Проведені в 80–90-х роках наукові пошуки дозволили авторам в новому аспекті оцінити ряд питань старожитностей краю і ввести в науковий обіг нові джерела.⁶

Відповідальним за шостий випуск 1999 року був проф. М.П.Тиволяр «Етнічні та історичні традиції населення українських Карпат кінця XVIII–XX ст.», який присвячений актуальним проблемам етнології та етнополітичної історії Закарпаття. Тут авторами по-новому ведеться висвітлення розвитку етнокультурних і етнополітичних процесів на Закарпатті кінця XVIII–XX ст.⁷

В сьомому випуску 2000 р. «Історія і культура Закарпаття ХХ

століття», який приурочений 55-річчю возз'єднання Закарпаття України, увійшли статті науковців УжНУ з різноманітних проблем історії та культури Закарпаття ХХ ст. Найповніше тут представлені післявоєнна історія краю. Велика увага звертається на висвітлення відомих постатей Карпатського регіону цього періоду.⁸

2001 рік розпочався південно науковою пресою для НДІ карпатознавства, адже на початку цього року вийшли три збірники (восьмий, дев'ятий і десятий) та готуються до випуску ряд наступних. Восьмий випуск "Актуальні проблеми вітчизняної і зарубіжної історії та культури", в якому найповніше представлена історична проблематика ХХ століття. Велика увага звертається на висвітлення значних постатей Карпатського регіону (О.Маркуц, М.Чирський, брати М. і Ю.Брашівки, І.Грагчак та ін.).⁹

Під керівництвом проф. М.П.Тиводара вийшов дев'ятий збірник "Сапатіса-Карпатіка" в якому висвітлюються найважливіші сторінки життєвого шляху Федора Потушняка (1910-1960), розглядається його наукова і літературна спадщина, вперше публікується його ще не оприлюднене наукове дослідження. До збірника увійшло ряд статей, що тематично вписуються в коло наукових інтересів Ф.Потушняка.¹⁰

До випуску десятого "Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в ХІХ – ХХ століттях" вийшли статті, присвячені актуальним проблемам вітчизняної і всесвітньої історії, а також піднімаються питання етнічних процесів в Україні та Закарпатті¹¹ (Відповідальний за 7,8,10 випуски директор НДІ карпатознавства проф. М.М.Вегені).

Науково-дослідна робота, яка відображена в десяти в цих збірниках розрахована на етнологів, археологів, істориків, літературознавців, педагогів та взагалі для всіх, хто цікавиться історією і культурою українського народу.

Науковці НДІ карпатознавства брали також участь у виданні перших двох томів «Нариси історії Закарпаття». На сьогодні уже готується до випуску третій, завершальний том, присвячений повноцінному періоду в історії нашого краю.¹²

Серед монографій хотілося б виділити фундаментальні праці Е.А.Балагурі «Населення Верхнього Потисся в епоху бронзи»,¹³ В.Г.Котигорошка «Фракийці Верхнього Потисся (III в. до н.е. – IV в. н.е.)»,¹⁴ Д.Д.Даншюка «Історична наука на Закарпатті (кінець ХVІІІ – перша половина ХХ ст.)»,¹⁵ Г.В.Павленка «Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник»¹⁶ та «Німці на Закарпатті»¹⁷, В.Є.Задорожного і О.Богіва «Карпатська Україна

(Центральна Русь) у міжнародних відносинах (травень 1938 р. – березень 1939 р.)»,¹⁸ М.П.Макаря «Закарпатська Україна: шляхи до возз'єднання до історії розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.)»¹⁹

Надзвичайно важливими і цінними дослідженнями служать праці і відомого українського іченого проф. Тиводара М.П. У 1994–1998 роках він видав три фундаментальні праці: «Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Історико-етнологічне дослідження»²⁰, «Етнологія: навчальний посібник для студентів історичного факультету»²¹, «Закарпаття: народознавчі роздуми»²².

Всі без винятку статті і монографії істориків, археологів, демографів, етнологів і фольклористів мають не тільки прикладне і наукове значення, вони крім того викликали найширший суспільний резонанс, позитивний чи негативний, але це вже справа рівня розуміння читачем загалом піднятих проблем чи політичної упередженості або відсутності такої. Вони з свого боку намагалися дати об'єктивну картину історичного та культурного розвитку Закарпаття.

Працівники інституту карпатознавства УжНУ брали активну участь в державних і міжнародних наукових конференціях, семінарах, симпозіумах, читаннях, школах та нарадах, де проводили апробації наукових здобутків, що стосуються проблематики розробленої інститутом: Мангалії, Сату-Маре, Залу, Сиготи, Орадеа (Румунія), Ніредьхаз, Мішкольці (Угорщина), Прага (Чехія), Прилепи, Кошице (Словаччина), Копенгагені (Данія), Москві (Росія), Києві, Львові, Івано-Франківську, Ужгороді, Мукачеві, Хусті, також науковці інституту були не тільки учасниками, але і неодноразово виступали ініціаторами проведення наукових конференцій, в тому числі й міжнародних, серед яких хотілося б виділити: «Слов'янські культури на рубежі ХХІ століття» (Ужгород, 1992), «Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми» (Ужгород, 1993); доклали зусиль до проведення конференцій, присвячених 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною, 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України (Ужгород, 1995), «Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи (друга половина 80-х – перша половина 90-х років ХХ століття)» (Ужгород, 1996 р.) та «Румунсько-українські відносини: історія і сучасність» (Румунія, м. Сату-Маре, 1998 р.), «Карпатська Україна: політичний розвиток, національне відродження,

персоналію (Ужгород, 1999), а також в Ужгороді, на початку 2000 року завершила роботу конференція, присвячена 150-й річниці з дня народження першого президента Чехословаччини Томаша Масарика. Цього ж року працівники інституту брали участь у ювілейній конференції, присвяченій 70-річчю від дня народження академіка Володимира Грабовецького, яка проходила в Прикарпатському університеті імені В.Стефаника.

Як уже зазначалося, наукова робота інституту має декілька напрямків: історія, археологія, етнологія, мовознавство, мистецтвознавство, а також ведеться вивчення етнополітичних, етнокультурних, етносоціальних процесів та взаємозв'язків населення Верхнього Потисся й Українських Карпат з доісторичних часів до XX ст. включно, з соціальними питаннями історії і культури вказаного регіону.

1. Знайомтесь: НДІ карпатознавства УжДУ // Ужгородський університет. - 2000. - 25 лютого.
2. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття // Carpathica-Carpatika. - Вип. 1. - Ужгород, 1992. - 196 с.
3. Актуальні питання історії, історіографії і культури країн Центральної і Південно-Східної Європи // Carpathica-Carpatika. Вип. 2. - Ужгород, 1993. - 250 с.
4. До 50-річчя Ужгородського державного університету // Carpathica-Carpatika. - Вип. 3. - Ужгород, 1995. - 190 с.
5. Німці на Закарпатті // Carpathica-Carpatika. - Вип. 4. - Ужгород, 1995. - 91 с.
6. Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів // Carpathica-Carpatika. - Вип. 5. - Ужгород, 1998. - 219 с.
7. Етнічні та історичні традиції населення українських Карпат кінця XVIII-XХ ст. // Carpathica-Carpatika. - Вип. 6. - Ужгород, 1999. - 211 с.
8. Історія і культура Закарпаття ХХ століття (До 55-річчя воз'єднання Закарпаття з Україною) // Carpathica-Carpatika. - Вип. 7. - Ужгород, 2000. - 342 с.
9. Актуальні проблеми вітчизняної і зарубіжної історії та культури // Carpathica-Carpatika. - Вип. 8. - Ужгород, 2001. - 360 с.
10. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (До 90-річчя від дня народження) // Carpathica-Carpatika. - Вип. 9. - Ужгород, 2001. - 263 с.

11. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в ХІХ - ХХ століттях // Carpathica-Carpatika. - Вип. 10. - Ужгород, 2001. - 358 с.

12. Нариси історії Закарпаття. - Т. I. - Ужгород, 1993. - 428 с.; Там же. - Т. II. - Ужгород, 1995. - 430 с.

13. Балагури Э.А. Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы. - Ужгород, 2001. - 391 с.

14. Котвигорошко В.Г. Фракийцы Верхнего Потисья (III в. до н.э. - IV в. н.э.). - Ужгород, 1995.

15. Данилюк Д.Д. Історична наука на Закарпатті (кінець ХVІІІ - перша половина ХХ ст.). - Ужгород, 1999. - 380 с.

16. Павленко Г.В. Ділячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник. - Ужгород, 1997. - 191 с.

17. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті. - Ужгород: Патент, 1995. - 90 с.

18. Задорожний В.С. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938-1939 рр.). - Ужгород: Патент, 1999. - 90 с.

19. Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до воз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 - січень 1946 рр.). - Ужгород, 1995. - 106 с.

20. Тиводар М.П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ першої половини ХХ ст.: історико-етнологічне дослідження. - Ужгород: Карпати, 1994. Тиводар М.П. - 558 с.

21. Тиводар М.П. Етнологія: навчальний посібник для студентів історичного факультету. - Ужгород: Патент, 1998. - 577 с.

22. Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми. - Ужгород, 1995. - 205 с.